

МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ РЕЙДЕРСТВА

Тюленєв Сергій,

*кандидат економічних наук, директор Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

Використання спеціальних знань є неодмінною складовою діяльності щодо розслідування більшості кримінальних правопорушень, особливо тих, де потрібно розв'язати завдання щодо встановлення виду та розміру завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Таке завдання є одним із найголовніших для кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, адже для більшості з них завдання шкоди у великих розмірах – обтяжуюча обставина, тобто впливає на правову кваліфікацію і визначає тяжкість діяння. Щодо кримінальних процесуальних особливостей розслідування цієї групи кримінальних правопорушень, то не можна оминати увагою той факт, що «визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру...» є підставою для обов'язкового призначення експертизи [1]. Так, аналіз правозастосовної практики дозволяє констатувати, що типовим під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, є призначення економічних експертиз.

Під «судово-економічною експертизою» розуміють процесуальну форму дослідження на підставі спеціальних знань у різних сферах економіки, господарського аналізу, ревізії та контролю первинних облікових документів, бухгалтерських і податкових реєстрів і фінансової звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з метою розв'язання широкого кола завдань, що виникають під час розслідування економічних злочинів і судового розгляду господарських суперечок [2, с. 250].

Характер тих наукових знань, що використовуються під час проведення економічних експертиз полягає в реалізації спеціальних для сторони обвинувачення знань у галузях економіки, бухгалтерського і податкового обліку, аналізу господарської діяльності, ревізії, контролю тощо. Ці особливості, що пов'язані з застосуванням спеціальних знань, дають підстави для виокремлення судово-економічної експертизи в окремий самостійний вид судових експертиз.

До основних загальних завдань, що вирішує судова економічна експертиза, належать:

1. Завдання, пов'язані з ідентифікацією об'єктів. Наприклад, установлення посадової особи, відповідальної за документальне оформлення незаконної господарської операції.

2. Діагностичні завдання полягають у з'ясуванні механізму події, визначенні часу, способу та послідовності дій, котрі призвели до правопорушення, якісних і кількісних характеристик учинених діянь. Наприклад, розкриття механізму розкрадання товарно-матеріальних цінностей або грошових коштів, розрахунок суми завданого збитку.

3. Завдання пов'язані з експертною профілактикою, тобто діяльністю щодо виявлення обставин, котрі сприяли скоєнню кримінальних правопорушень і визначенні заходів щодо їх усунення. Наприклад, розробка на основі експертного дослідження рекомендацій з удосконалення первинного обліку матеріальних цінностей та організації контрольних перевірок окремих груп матеріалів з метою їх збереження у сховищах.

4. Конкретні завдання, зокрема: дослідження документів із метою перевірки і виявлення фактів і розміру нестачі чи залишків товарно-матеріальних цінностей, грошових ресурсів, а також часу і місця виникнення нестачі чи залишку; вивчення й аналіз змісту документів для експертного висновку про обґрунтованість списання на виробництво сировини, матеріалів і законність руху готової продукції; установлення фактів порушення фінансової дисципліни; визначення наявності й причин необ'єктивного відтворення в звітах об'єму виробничої діяльності, виконуваної роботи, кількості виготовлюваної продукції; визначення правильності чи хибності з позиції закону здійснення бухгалтерських операцій та встановлення дійсного стану розрахунків між підприємствами, організаціями; установлення негативних економічних наслідків зловживань службових осіб, матеріальної шкоди, тяжкості цих наслідків для виробничих процесів і причин зловживань; виявлення аномалій в бухгалтерському обліку, методиці обліку, застосованій на даних підприємствах, в організаціях, установах тощо.

Типовим є призначення економічної експертизи під час розслідування доведення до банкрутства й ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). У Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень визначено об'єкт, предмет, завдання і типовий перелік запитань, що виносяться на розв'язання судових експертів, яким доручено проведення економічних експертиз. Водночас слід зауважити, що непоодинокими є факти допущення помилок зі сторони слідчих, які позначаються на можливості вирішення завдань, покладених на вирішення експертів. Одним із таких порушень є ненадання необхідних документів, необхідних для проведення експертизи. Це призводить до того, що експерти заявляють додаткові

клопотання про надання документів уже на стадії безпосереднього дослідження. Як правило, це або значно збільшує тривалість строку проведення експертизи або взагалі призводить до призупинення її виконання.

Також на експертне дослідження не завжди направляються оригінали бухгалтерських документів, частіше направляються копії матеріалів, а інколи, навіть неналежної якості, що в повній мірі не дає можливості ознайомитися з ними.

Ще однією складністю є те, що дослідження матеріалів, у яких відображено бухгалтерські операції невід'ємно пов'язане із вивченням документації. Це означає, що розглядаючи бухгалтерську та податкову документацію як об'єкта судово-економічної експертизи, експерт повинен вивчати й оцінювати її і з наукової, і з технічної точки зору. Тобто судовий експерт уповноважений вказувати на неправильність оформлення документу, неточність у відображенні реквізитів, на арифметичні помилки, на те, що документ складено не уповноваженими особами тощо. Це дає підстави припустити, що інколи об'єктивна оцінка зумовлює потребу виходу за межі спеціальних знань експерта-бухгалтера [3, с. 180–181], а отже може постати питання про те, що проведене експертне дослідження має бути комплексним. З огляду на це актуалізоване завдання щодо залучення експерта для отримання консультативно-довідкової допомоги, під час якої можливо надати на ознайомлення первинні матеріали судовому експерту й за його участі оцінити їх правильність, достатність, потребу витребування оригіналів інших документів.

З огляду на це, вважаємо, що алгоритм дій сторони обвинувачення щодо призначення економічної експертизи, зокрема, у справах щодо доведення до банкрутства, а також ухилення від сплати податків, має включати такі дії:

1) визначення основних тактичних завдань задля вирішення яких призначатиметься експертиза, обрання експертної установи, якій буде доручено проведення експертизи;

2) отримання консультації судового експерта щодо матеріалів та об'єктів, специфіки їх підготовки та кількості, особливостей формулювання запитань, які виноситимуться на вирішення експерта;

3) підготовку необхідних матеріалів з дотриманням вимог щодо їх достатності, якості, повноти, а також процесуальних аспектів їх вилучення та долучення до матеріалів кримінального провадження;

4) направлення необхідних матеріалів до експертної установи, із забезпечення вимог їх конфіденційності та не розголошення таємниці досудового розслідування.

Отже, висновок експерта, складений за результатами проведення економічної експертизи, стає одним із визначальних джерел доказів в деяких кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із рейдерством,

зокрема, під час розслідування доведення до банкрутства, ухилення від сплати податків тощо. Можливість вирішення низки завдань, що охоплюються відповідною методикою, зумовлена коректністю дій сторони обвинувачення на етапі підготовки до призначення експертизи. Вважаємо, що дотримання наведеного алгоритму є необхідною умовою забезпечення ефективного проведення експертного дослідження.

Література:

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 №4651-VI (зі змінами та доповненнями) // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17> (дата звернення: 09.08.2024).

8. Дікань Л. В. Судово-економічна експертиза : навчальний посібник / Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров, О. В. Кожушко. Харків : Вид Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця, 2014. 432 с.

9. Давченко Т. М. Розслідування доведення до банкрутства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2021. 227 с.

ІННОВАЦІЇ У МЕТОДАХ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Хамініч Світлана,

доктор економічних наук, професор кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпропетровського університету внутрішніх справ, головний редактор журналу Вісник Дніпропетровського НДІСЕ «Економічні науки», старший науковий співробітник лабораторії економічних досліджень Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Судова експертиза є однією з найважливіших складових судового процесу, забезпечуючи об'єктивне дослідження доказів та допомогу у встановленні істини. В останні роки ця область зазнала значних змін завдяки впровадженню інноваційних методів та технологій, які суттєво підвищили ефективність та точність експертних досліджень. Ці зміни не лише розширили можливості експертів, а й вплинули на розвиток усієї судової системи.

Одним із ключових напрямів інновацій у судовій експертизі стало використання цифрових технологій. Цифровізація торкнулася всіх аспектів експертної роботи: від збору доказів до їх аналізу та інтерпретації. Наприклад, впровадження тривимірного моделювання